

KISS A. KRISZTA

Az emlékezés fontosságáról és lehetőségeiről

SZABÓ GÁBOR: TÖRTÉNETEINK VÉGE.
EMLÉKEZÉSEK A KORTÁRS MAGYAR IRODALOMBAN

Műút Könyvek
Miskolc, 2018
164 oldal, 2500 Ft

”

Szabó Gábor 2018-as tanulmánykötete, amely a Műút-könyvek sorozatában jelent meg, és 2019-ben Erdődy Edit-díjjal jutalmazták, a mikrohistoria és az újhistoricizmus létrejötte óta igen intenzíven gyarapodó emlékezet-diskurzusokat bővíti kortárs magyar regények, rövidprózák, esszékötetek és Petri György lírai munkásságának mélyreható elemzésével. Első látásra is kitűnik, hogy Szabó nemcsak a legszűkebb és legelitebb kortárs kánon kínálatából válogat, hanem egy-egy szerző kevésbé előtérben lévő szövegével, vagy az idő próbáját még ki nem állt műveivel is előszeretettel foglalkozik: nem habozik például kijelenteni a közelmúltban megjelent *Báró Wenckheim hazatéréről*, hogy „a kortárs magyar próza egyik csúcsteljesítményét üdvözölhetjük benne.” Előszó hiányában tekinthetnénk erre a kötetre csak mint különböző folyóiratokban megjelent kritikák válogatására, ha az alcím (*Emlékezés a kortárs magyar irodalomban*) prolepszisét nem dekódolnánk elsőre. Azonban az olvasás során hamar világossá válik, hogy többet kapunk ennél: egy alapvető témakör, nevezetesen az emlékezés-felejtés, az emlékezetpolitika és ennek függvényében a szerzői identitásképzés, illetve -vesztés problematikája köré összegyűjtött és kötetben való elrendezésüket tekintve is alaposan megszerkesztett elemzések sorozatát. Közhely, épp ezért megkerülhetetlen annak a kijelentése, hogy az utóbbi harminc évben a történelem személyes dimenziója különösen is élénk érdeklődésre tett szert, így az irodalmi piacon is egyre nagyobb az igény a naplókra, visszaemlékezésekre, önéletírásokra. Szabó Gábor részben ezek közül válogatott, részben olyan szövegekkel foglalkozott, amelyek nem autobiografikusak ugyan, de tárgyük és tétjük is az emlékezés.

A kötet egy Esterházy-tanulmánnyal kezdődik, amely akár szimbolikusnak is tekinthető: a *Bevezetés a szépiroda-*

lomba a kortárs magyar próza egyik legjelentősebb, arra legnagyobb hatással bíró szövege – ahogyan azt Szabó Gábor is megfogalmazza első bekezdésében. Így az *Egy nehéz nap éjszakája* elemzésével a kötet szerzője bevezet minket a prózafordulat utáni szövegüniverzumba, a poétikai változások azon terjedelmes sorába, amely máig meghatározza a kortárs magyar irodalmat: azokat a szövegeket tehát, amelyeket ezután vesz górcső alá. (Előszóval nevezem inkább tanulmányoknak a kötetben szereplő írásokat, mert bár az adott szépirodalmi műre koncentrálnak az elemző és nem egy-egy teóriát mutat be a szövegeket használva alibiként, alapvetően jellemző Szabóra a tágabb kontextualizálás: a szövegek elemzése során pontosan és meggyőzően körvonalazza az adott szerző addigi – esetekben későbbi, ha pedig lezárt, akkor teljes – munkásságát; ez pedig számomra túlmutat a kritika műfaján.) Az elsőként értelmezett Esterházy-szöveg nemcsak a posztmodern magyar irodalomba való bevezetés, de Szabó Gábor szerint a szerző sajátos prózapoétikájának és szerzői szubjektumának megismerése is. Az emlékezés, valamint az identitáskeresés áll fókuszban a második írásban tárgyalt Nádas Péter-regényben is, a *Világló részletek*ben, azonban merőben eltérő módon: míg az Esterházy-próza végigvonul, e szövegben kezdődő személyiségkeresése mindig megoldandó rejtvények elé állítja az olvasót, addig Nádas saját identitását kezeli enigmaként, és annak analízisét feltárását írja meg (így válik az elbeszélő pácienssé és terapeutává egyszerre).

A *Négy fal között* című Heltai Jenő-kötetről szóló tanulmányában Emil Fackenheimre hivatkozva fogalmazza meg Szabó, hogy a szemtanúi beszámolók olykor nem olyan hitelesek, mint azon történészeké és elemzőké, akik már nagyobb időtávlatból szemlélik az adott eseményeket. Hasonlót állít Koselleck is a *Nézőpontfüggőség és időbeliség* című szövegében: míg a szemtanú a történések hű megjelenítéséért kezekedik, addig az elemző a szemtanú elbeszéléseit struktúrába helyezve – nem maradéktalanul ugyan, de – meg tudja értetni a későbbi generációkkal is a szemtanú által megtapasztalt eseményeket. Ez utóbbi (vagyis a megvilágításra való törekvés) történik Nádas Péter regényében, Heltai utólagosan megjelentetett naplóbejegyzéseiben azonban, amelyek a zsidótörvények és a holokauszt eseményeivel egyidőben születtek, szükségszerűen következtelenségekre, egymásnak ellentmondó információkra és töredezettségre bukkanhatunk – amely Szabó megfigyelése szerint a mindennapok szürrealitását és a valóságzavart jelzi. György Péter kötetének, a *Hatalom képzeletének* témája újfent az emlékezés – de talán még nagyobb részben a felejtés, illetve az az elleni küzdelem. Szabó Gábor valószínűleg e tanulmányában értékelt a legerőteljesebben: György Péter kánonból kiszorult szerzőkről alkotott portréiról (amelyekkel célja a kánon „megmozgatása”) nem beszél elragadtatással, ráadásul az „empatikus megértés”, amellyel e kötet olvasására buzdít, meglátásom szerint még inkább alátámasztja nemtetszését. Szabó az emlékezet terápiás jellegű előhívását, pontosabban az arra való igényt olvassa ki Bán Zsófia esszéiből, melyek a *Turul és dinó* című kötetben szerepelnek. Aleida Assmann *Rossz közérzet az emlékezetkultúrában* című könyvére hivatkozik, amely alapján arra a következtetésre jut, hogy Bán szövegeiben is megfigyelhető az az alaphang, amely szerint az emlékezés tudattalanba szorításának ára a büntudat – ezért szükséges feladat a tudatos és kollektív emlékezetrepresentáció.

A kötetben ezután egy látványos váltás következik: míg eddig többé-kevésbé autobiografikus és/vagy tényirodalmi szövegeket elemzett Szabó, ezután áttér a fikciós elbeszélésekre – illetve egy tanulmány erejéig Petri Írásművészetére –, azonban az alaptéma, az emlékezetpolitika továbbra is a központban marad. Dragomán György *Máglya* című regényéről szóló ér-

telmezésében az időkategóriák egymásba olvadását fedezi fel, amely meglátása szerint a múlt elbeszélhetetlenségét idézi elő. Ugyanakkor szerinte a regény egyik célkitűzése az lehet, amelyet Hayden White fogalmazott meg elsőként: csakis fikciós narratívában van lehetőség a gyászunk elvégzésére. A már említett Petri-tanulmány a kötet középpontjában kap helyet: nemcsak azért tűnik ki a többi szöveg közül, mert tárgya lírai szövegek sorozata, hanem mert egy egész, lezárt életművet tárgyal benne Szabó. Többek között azt fogalmazza meg, hogy Petri (politika által jelentősen befolyásolt) költészetéből kitűnik, hogy az emlékezés ugyan fontos feladat, de a hivatalos emlékezet ezt szükségszerűen mesterséggé, hamissá változtatja. Kertész Imre *Detektívtörténete* és Esterházy Péter *Spionnovellája* úgy „emlékezik”, hogy egy letűnt poétikai funkció, nevezetesen a jelentés alakítja ki a szövegek műfaját. Márton László *A mi kis köztársaságunk*, Spiró György *Kőbéka* és Hazai Attila *Feri: Cukor Kétség* című regényeik fikciós eljárásokkal, szatirikusan, illetve parodisztikusan próbálják megvilágítani a ma valóságát, a jelenleg érvényes társadalmi modelleket, jellegzetes eseményeket. Az identitás elvesztését Szabó többek között Hazai Attila regényében, valamint Garaczi László *Wünsch-híd* című szövegében ismeri fel – ez utóbbiban összefüggésbe hozza a nyelvi alávetettséggel, amely ontológiai bizonytalanságot hoz létre.

Míg Esterházy elsőként elemzett szövege a kötetben tárgyalt művek világába való bevezetés volt, addig a Krasznahorkai *Báró Wenckheim hazatér* című regényéről szóló (címadó) tanulmánya egy lezárás: befejezése a tárgyalt szerző trilógiájának, amely a *Sátántangó*val kezdődött és *Az ellenállás melankóliájával* folytatódott, valamint befejezése az emlékezet, a felejtés és a szubjektum bizonytalanságáról szóló értekezések sorozatának. Világosan kirajzolódik az az alapigazság – már a művekből is, de így együtt tárgyalva őket leginkább a róluk szóló tanulmányokból –, hogy minél jobban összekuszálódik a nemzeti emlékezet, annál nehezebb az egyénnek támpontot találnia identitásképzéséhez. Ennek a problémakörnek a ki-fejtéséhez Szabó Gábor rendkívül jó alpanyagokat talált – és kötetét olvasva egyértelmű, hogy nem az alpanyagokra „húzott rá” egy napjainkban sokat tárgyalt kérdéskört.